

Antologie literatury polskiej we Włoszech od okresu międzywojennego po czasy najnowsze

Anthologies of Polish Literature in Italy from the Interwar Period
to the Present

Andrea F. De Carlo

Università di Napoli L'Orientale, Włochy

e-mail: afdecarlo@unior.it

ORCID: 0000-0001-9116-8308

Abstract

This article aims to analyse the presence of Polish literature published in Italy from the interwar period to the present, which is identified and discussed through a bibliographic repertory dedicated to narrative and poetic anthologies published in Italy after World War II. Particular attention will be paid to editors and authors involved in the production of this type of publications. Reflection will also be undertaken on the dynamics of creating a new canon, which does not always coincide with the one in force in Poland. Its shape and content depend on the policy of the publishing houses, which attempt to present anthology as an independent literary form and genre by entrusting the editing to experts or recognized critics.

Keywords

Polish literature, anthology, canon, Italian translation, prose collections, poetry collections

Antologia i kanon

Antologie nie cieszą się wśród naukowców należyтым zainteresowaniem zarówno jako „gatunki” rozpatrywane z punktu widzenia historii kultury i literatury, jak również jako narzędzia dystrybucji wiedzy, plasujące się pomiędzy edukacją a upowszechnieniem, ideologią i epistemologią. Dotyczy to aspektów wiedzy znanej, utrwalonej, jak również tej nowej. Nie ulega wątpliwości, że każda antologia stanowi fotografię momentu ewolucji wiedzy, badań czy gustów, ale nawet najlepszy dobór autorów, tekstów i dzieł ma charakter tylko częściowy, subiektywny lub wręcz stronniczy. Tym bardziej odnosi się to do antologii literackiej, teatralnej, poetyckiej, która jest przede wszystkim „książką”, gdzie redaktor, mierząc się z problemem kanonu, występuje jako autor wszelkich zamierzeń i celów. Należy dodać następnie znaczącą rolę wydawcy, dla którego również rynek jest punktem odniesienia, nie tylko w kategoriach kulturowych, ale także ekonomicznych¹.

Nie pretendując do osiągnięcia kompletności, przedstawiona tu analiza zostanie poświęcona wybranym antologiom, które rozpatrywane będą zarówno jako pojedyncze dzieła, jak i etapy stanowiące część szerszej dynamiki dotyczącej obiegu przetłumaczonej literatury we włoskim polisystemie literackim od drugiej wojny światowej do współczesności². Ze względu na obszerność materiału naszym zamiarem jest skupienie się na antologiach beletrystyki i poezji polskiej w przekładzie, z wyłączeniem antologii poświęconych teatrowi, pieśniom ludowym, kołędom, baśniom i legendom, literaturze podróżniczej i temu podobnych³. Z naszych badań wyłączone są również zbiory dedykowane poszczególnym autorom, które zasługiwałyby na osobną uwagę. Nie będziemy tu też zagłębiać się w refleksje związane z tłumaczeniem.

Celem artykułu jest zbadanie repertuaru bibliograficznego antologii narracyjnych i poetyckich publikowanych we Włoszech od międzywojnia do czasów współczes-

¹ Irene Piazzoni, *Le antologie di “Pantheon”: lavorare sui classici tra canone e mercato*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, red. Anna Antonello, Nicola Paladin, Milano: LED 2023, s. 33–34.

² By zgłębić koncepcję polisystemu literackiego, zob. Itamar Even-Zohar, *La posizione della letteratura tradotta all'interno del polisistema letterario*, w: *Teorie contemporanee della traduzione*, red. Siri Nergaard, Milano: Bompiani 1995, s. 225–238. W języku polskim – idem, *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, przeł. Magda Heydel, w: *Antologia teorii przekładu literackiego*, red. Magda Heydel, Piotr Bukowski, Kraków: Znak 2009, s. 197–203.

³ Wśród antologii skupionych na określonym zagadnieniu możemy wymienić: *Canti patriottici polacchi*, przeł. Ebe Carabelli, Maria Recli, Arrigo Boito, Mario Mariotti, Milano: Ricordi 1917; *Canti di Natale*, przeł. Maria Bersano Begey, Torino: S.E.I. 1932; *Teatro religioso del Medioevo fuori d'Italia: raccolta di testi dal secolo VII al secolo XV*, red. Gianfranco Contini, Milano: Bompiani 1949; *Fiabe e leggende polacche*, ilustr. Ugo Fontana, Milano: Fratelli Fabbri Editori 1975; *La porta d'Italia. Diari e viaggiatori polacchi in Friuli-Venezia Giulia dal XVI al XIX secolo*, red. Lucia Burello, Andrzej Litwornia, Udine: Forum 2000; *Polonia: Nuova generazione / Nowe pokolenie. Antologia della giovane drammaturgia polacca*, red. Ewa Bal, Napoli: Il Torcoliere 2007.

nych, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po drugiej wojnie światowej. W tym miejscu chcemy zwrócić uwagę na poszczególne decyzje redaktorów i licznych autorów zaangażowanych w koncepcję i kształtowanie wieloaspektowego tworu, jakim jest antologia, w celu refleksji nad dynamiką związaną z tworzeniem nowego kanonu, który nie zawsze pokrywa się z tym obowiązującym w Polsce. W zależności od różnych polityk wydawniczych projekt przedstawienia antologii jako autonomicznej formy i gatunku literackiego – jak zobaczymy – realizowany jest poprzez powierzenie redakcji ekspertom lub znawcom materii. Można wręcz stwierdzić, że wydawcy najchętniej powierzają redakcję antologii nie komu innemu jak właśnie uznanym naukowcom, wykwalifikowanym tłumaczom i redaktorom o potwierdzonym prestiżu.

Każdy redaktor może zaproponować własną, odmienną koncepcję kanonu. Ta łatwo przewidywalna postawa podyktowana jest także potrzebą dywersyfikacji produktu komercyjnego opracowywanego przez wydawnictwa zlecające projekt antologii. Należy przy tym doprecyzować, że w niektórych przypadkach antologie nie odzwierciedlają jednoznacznej wizji redaktora, ale ukazują konsekwencje decyzji podejmowanych z różnych punktów widzenia i w konsekwencji mogą być prezentowane jako monografie wieloautorskie.

Podstawą jest tu zrozumienie specyfiki, czy wręcz odmienności, antologii literatury polskiej wydawanych we Włoszech, która wynika z innego podejścia redakcyjnego, innych kryteriów selekcji, odmiennej organizacji wewnętrznej i niezależnej roli samego redaktora. Niewątpliwie ich ostateczny kształt unaocznia określoną scenę literacką. Przy czym zadanie ich twórców nie ogranicza się do złożenia zbioru tekstów połączonych pewnym wspólnym mianownikiem. Amerykański uczony Christopher M. Kuipers wyraźnie rozróżnia dwa rodzaje kanonów obecnych w antologiach, definiując odpowiednio „literary-disciplinary dynamic” oraz „literary storage and communication form”⁴, uznając jednocześnie antologię za swego rodzaju migawkę pewnych ram literackich (w zależności od epoki, proveniencji, gatunku i innych kryteriów). Opisuje on kanon jako rezultat wielorakich operacji zorientowanych na legitymizację literacką⁵. Redaktor definiuje swoją koncepcję literatury także poprzez wybór, na podstawie którego zbudowany jest tom, oraz kryteria, z konieczności arbitralne, leżące u podstaw procesu decyzyjnego. Rozważania te problematyzują teorię Kuipersa: zaprzeczają bowiem jego definicji antologii jako zwykłego sposobu „przechowywania” tekstów literackich i powodują przewartościowanie tej formy tekstowej w świetle dynamiki charakteryzującej jej konstrukcję. Holenderska italianistka Carmen Van den Bergh przekonuje, że „jako instytucja antologia nie jest jedynie odzwierciedleniem *status quo*”, lecz uczestniczy w „procesie instytucjonalnym”, łamiąc ustalony porządek

⁴ Christopher M. Kuipers, *The Anthology/Corpus Dynamic: A Field Theory of the Canon*, „College Literature” 2003, nr 30 (2), s. 51.

⁵ Anna Antonello, Nicola Paladin, *Il decennio delle antologie*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951)*, s. 13.

i składając się na fundament nowego⁶. Dynamikę tę dostrzega się w różnych fazach: od dekonstrukcji istniejących kanonów po tworzenie nowych; od ujmowania treści po ich dodawanie. W klasycznym już opracowaniu wybitny włoski historyk literatury Amedeo Quondam kwestionuje fakt, iż antologia to zbiór tekstów „wolnych od manipulacji i zniekształceń”, uważa natomiast, że forma ta

ma strukturalny sens, ponieważ ustanawia nową wewnętrzną sieć funkcji pomiędzy tekstami, która niesie i umieszcza teksty w systemie relacji, stając się niezmienną, a jednocześnie pozwala, by wykrystalizował się wewnątrz tego systemu każdy pojedynczy tekst⁷.

Tego samego zdania jest włoski sławista Giuseppe Ghini:

W antologii zatem teksty, które pierwotnie żyły własnym, niezależnym życiem, zostają przekształcone w zestawione ze sobą utwory antologiczne, umieszczone we wzajemnym powiązaniu. Dzięki tym nowym więzom teksty zyskują nowe życie⁸.

Na podstawie tych rozważań można zaryzykować stwierdzenie, że kluczowa rola antologii wyraża się w całości, którą owa antologia tworzy, oraz w idei literatury, która tę całość ożywia. Są to dwa aspekty stanowiące wyrażnie o jej indywidualnej wartości. Jak podkreślają włoscy badacze Sergio Pautasso i Paolo Giovannetti, antologia nie ogranicza się zatem do utrwalenia obrazu, ale tworzy nowy, wychodząc poza sumę istniejących jednostek, staje się tekstem „drugiego stopnia”, a nie „z drugiej ręki”⁹. Antologię można więc rozumieć jako tekst pozostający w ciągłym dialogu z tym, co ją poprzedza i co po niej następuje, ale także, nieuchronnie, jako owoc porównania, które dokonuje się u jej genezy¹⁰.

Autor antologii ma w głowie precyzyjny plan, zarówno interpretacyjny, jak i wyjaśniający, w którym aspekt krytyczny kształtuje się przede wszystkim na poziomie metatekstowym i strukturalnym. Jest niepodważalnym, że antologia zakłada i proponuje kanon, jako taki zmienny i relatywny zarówno pod względem historycznym, jak i społecznym; albowiem – trzeba pamiętać – kanon jest ustalany przez społeczeństwo, a nie tylko przez uczonych¹¹. Włoska badaczka Antonella Del Gatto twierdzi, że

⁶ Carmen Van den Bergh „*Effetto canone*”. *La forma “antologia” nella letteratura italiana*, „*Enthymema*” 2017, nr 17, s. 2. Zawarte w artykule tłumaczenia z języka włoskiego, jeśli nie wskazano inaczej, są moje – AFDC.

⁷ Amedeo Quondam, *Petrarchismo mediato. Per una critica della forma “antologia”*, Roma: Bulzoni 1974, s. 12.

⁸ Giuseppe Ghini, *L’arcitesto antologico*, „*Linguæ & – Rivista di lingue e culture moderne*” 2008, nr 2, s. 134.

⁹ Sergio Pautasso, Paolo Giovannetti, *L’antologia, forma letteraria del Novecento*, Lecce: Pensa Multimedia 2004, s. 10.

¹⁰ Anna Antonello, Nicola Paladin, *Il decennio delle antologie*, s. 15.

¹¹ Alberto Asor Rosa, *Il canone delle opere*, w: *Letteratura italiana. Le opere*, t. I: *Dalle Origini al Cinquecento*, Torino: Einaudi 1992, s. 23–55.

antologia, podobnie jak proces jej powstawania, ma wartość estetyczną i etyczno-obywatelską, sama przez siebie zdolna jest definiować tożsamość narodową na różnych poziomach:

kanon jest zawsze oprawiony w projekt edukacyjny, na poziomie literackim, językowym, ale także etyczno-filozoficznym, a nawet politycznym w szlachetnym tego słowa znaczeniu (jeśli oczywiście nie mówimy o reżimach totalitarnych, w których nawet publikacje są podporządkowane propagandzie)¹².

W świetle tego, co zostało powiedziane, kanonem, który należy ustalać i upowszechniać, jest kanon z góry założonych tekstów „klasycznych”, gdzie przymiotnik ten odnosi się do tekstów o charakterze uniwersalnym¹³.

Antologie okresu międzywojennego

Fascynacja literaturą zagraniczną we włoskich wydawnictwach w okresie *entre-deux-guerres* osiągnęła swój szczyt w latach 1930–1940 do tego stopnia, że w 1946 roku włoski pisarz Cesare Pavese określił je mianem „dekady tłumaczeń”¹⁴. Wśród przekładów znalazły się także polskie tytuły¹⁵. W tym kontekście od 1924 roku działalność tłumaczeniowa z języka polskiego charakteryzowała się ogromną intensywnością¹⁶. W owej „dekadzie tłumaczeń”, jak stwierdza angielski uczoney

¹² Antonella Del Gatto, *Massimo Bontempelli e “Lirica italiana”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951)*, s. 100.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Cesare Pavese, *La letteratura americana e altri saggi*, Torino: Einaudi 1991, s. 213.

¹⁵ Giovanni Belardelli, *Il ventennio degli intellettuali. Cultura, politica, ideologia nell’Italia fascista*, Roma–Bari: Laterza 2005, s. 80–81; zob. także Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell’Italia dell’entre-deux-guerres*, przeł. Giuliana Bertone Zieliński, Milano: Franco Angeli 2018, s. 107.

¹⁶ Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell’Italia*, s. 111. Począwszy od XIX wieku aż do wydania słynnej antologii Skarbka-Fluchowskiego i Cau w roku 1931 polskich autorów lub nawiązania do literatury polskiej można znaleźć w następujących antologiach: *Fiori esotici trapiantati in Italia*, red. Pietro Bernabò Silorata, Roma: Tipografia dell’Opinione 1877 (z tłumaczeniami wierszy Mickiewicza, Felińskiego, Ujejskiego); *Il libro dell’amore. Poesie italiane e straniere raccolte e tradotte*, red. Marco Antonio Canini, t. 1–5, Venezia: Merlo 1885 (pieśni ludowe i wiersze Asnyka, Brodzińskiego, Gosławskiego, H. Rogozińskiej-Boguskiej, Karpińskiego, Książna, Krasieńskiego, Lenartowicza, Malczewskiego, Mickiewicza, Siemieńskiego, Słowackiego, Witwickiego, Zaleskiego); *Poeti stranieri lirici, epici e drammatici nelle migliori traduzioni italiane*, przekł. i red. Domenico Ciampoli, Luigi Morandi, t. 1–3, Leipzig: R. Gerhard 1903 (zawiera teksty Kochanowskiego, Krasieńskiego, Morawskiego, Krasiciego, Tetmajera, Lenartowicza, Kulczyckiego, Mickiewicza, Słowackiego, Góreckiego, Wilczyńskiego, Asnyka, Siemieńskiego); *Gemme straniere: versi*, red. Domenico Ciampoli, Rocca San Casciano: L. Cappelli 1899; *Nuovi fiori stranieri: versioni libere*, red. Giovanni Loria, Feltre: Castaldi 1907; *Letterature straniere. Manuale comparativo corredato di esempi con particolare riguardo alle genti ariane*,

Christopher Rundle w eseju *Il vizio dell'esterofilia. Editoria e traduzioni nell'Italia fascista* [Wady ksenofilii. Publikacje i tłumaczenia w faszystowskich Włoszech], opublikowano we Włoszech więcej tłumaczeń niż w jakimkolwiek innym kraju na świecie¹⁷. Choć w badaniach nad działalnością wydawniczą poświęcono temu mniej uwagi, to w kolejnej dekadzie dynamika ta znalazła swe odbicie w produkcji antologii literackich w tłumaczeniu. Wyszczególnienie konkretnego dziesięciolecia jest tu wskazaniem punktu zwrotnego w transformacji tej formy tekstowej, który przypada na okres między pierwszą a drugą połową wieku. Powstające ówczesne prace składają się na kapitał symboliczny, pozostając jednocześnie produktami włączonymi w dynamikę handlową¹⁸.

W latach 40. XX wieku godny uwagi wkład w upowszechnienie literatury słowiańskiej wniosła działalność wydawnicza Salvatorego De Carlo, wydawcy rzymskiego, dziś mało znanego badaczom tego obszaru. Nie miał on wprawdzie tak szerokich możliwości wydawniczo-handlowych jak konkurenci tej rangi co Bompiani, niemniej pozostawał bardzo aktywny do lat 50. W szczególności w latach 1943–1946 De Carlo wprowadził na rynek serię wydawniczą „Enciclopedia della novella” [Encyklopedia noweli] poświęconą wyłącznie antologiom literackim. Niezaprzeczalna pasja wydawcy do tego typu publikacji sprawiła, że jego działalność już w latach 40. XX wieku zyskała znaczący charakter. Ukazujące się pod jego szyldem prace były powszechnie znane i obejmowały szeroki wachlarz tekstów różnej proveniencji, ze szczególnym uwzględnieniem literatur mniej znanych i oczywistych, jak te słowiańskie¹⁹. W porównaniu z publikowanymi wówczas antologiami zbiory De Carlo wykazują bardziej inkluzywne podejście, wyrażające się zarówno w zestawianiu autorów kanonicznych z autorami debiutującymi bądź przynależącymi do kręgów komercyjnych, jak również we wspomianej eksploracji obszarów literackich szerszych niż granice literatury narodowej (o czym świadczą taką jak tytuły jak *Novellieri slavi* [Słowiański noweliści]).

red. Guido Mazzoni, Paolo Emilio Pavolini, Firenze: G. Barbera 1906 (Mickiewicz i Krasiński); *Nostri quaderni. Quaderno dedicato alla Polonia*, t. I–VII, red. Enrico Pappacena, wstęp Julja Dicksteinówna, Lanciano: Tipografia Masciangelo 1927–1928 (Asnyk, Berent, Daniłowski, Dygasiński, Kasprowicz, Konopnicka, Miciński, Orkan, Orzeszkowa, Prus, Przybyszewski, Reymont, Staff, Sieroszewski, Strug, Świętochowski, Sienkiewicz, Tetmajer, Wyspiański, Zapolska, Żeromski); *Nostri Quaderni. Fascicolo dedicato alle relazioni fra l'Italia e la Polonia*, red. F. Augusto De Benedetti, Lanciano: Pappacena 1925 (Wybicki, Kulczycki, Konopnicka, Lenartowicz, Laskowski, Krasiński, Asnyk, Zaleski). Zob. Maria i Marina Bersano Begey, *La Polonia in Italia. Saggio bibliografico 1799–1948*, Torino: Rosenberg e Sellier 1949, s. 52–53.

¹⁷ Christopher Rundle, *Il vizio dell'esterofilia. Editoria e traduzioni nell'Italia fascista*, przeł. Maurizio Ginocchi, Roma: Carocci 2019, s. 16–17.

¹⁸ Anna Antonello, Nicola Paladin, *Il decennio delle antologie*, s. 11.

¹⁹ Maria Rita Leto, *Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani e "Novellieri slavi"*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951)*, s. 247; zob. także eadem, *L'editore Salvatore De Carlo e il mondo slavo*, „Status Quaestionis” 2022, nr 23, s. 274.

W 1944 roku wydawca De Carlo rozpoczął owocną współpracę z Ettore Lo Gattem²⁰ i Enrikiem Damianim²¹, czyli z dwoma najwybitniejszymi sławistami tamtych czasów, którzy obok Giovanniego Mavera, Artura Cronii i Luigiego Salviniego uważani są za ojców założycieli sławistyki włoskiej. Obaj uczeni nawiązali współpracę z De Carlo jako tłumacze przy tworzeniu dwóch antologii pod redakcją wydawcy, tj. *Cento novelle di tutto il mondo: grandi novellieri di ogni paese* [Sto nowel z całego świata: wielcy noweliści z każdego kraju]²² i *Romanticismo. Dodici capolavori della letteratura romantica di ogni paese* [Romantyzm. Dwanaście arcydzieł literatury romantycznej z każdego kraju]²³. W pierwszej antologii znajdziemy *Latarnika* Henryka Sienkiewicza oraz *Katarynkę* Bolesława Prusa, oba teksty w przekładzie Damianiego; w drugiej natomiast, oprócz tego samego opowiadania Sienkiewicza, zamieszczono *Przygodę Stasia* Bolesława Prusa w tłumaczeniu Janiny Gromskiej, a pod redakcją Lo Gatta²⁴.

W 1946 roku współpraca Lo Gatta i Damianiego z wydawcą De Carlo kończy się wydaniem wyjątkowego i imponującego tomu *Novellieri slavi*, liczącego 914 stron, przedstawiającego teksty prozą pochodzące ze wszystkich sklasyfikowanych wówczas literatur słowiańskich²⁵. Zebrano tam dzieła autorów przetłumaczonych wcześniej

²⁰ Lo Gatto zadebiutował jako sławista w 1919 roku tłumaczeniem jednej powieści Stanisława Przybyszewskiego, kilku opowiadań Sałtykowa-Szczedrina i *Wujaszka Wani* Czechowa we współpracy z żoną Zoe Voronkową. W ciągu swojej długiej kariery zajmował się nie tylko literaturą rosyjską, ale także polską i czeską, będąc jednocześnie historykiem, krytykiem literackim, językoznawcą i tłumaczem.

²¹ Damiani rozpoczął swoją karierę od tłumaczeń Turgieniewa i Puszkina, ale zajmował się także literaturą polską oraz bułgarską. Autor gramatyk, historii literatury, antologii, przewodników bibliograficznych, był najpierw dyrektorem Biblioteki Izby Deputowanych, a następnie profesorem języka i literatury bułgarskiej w Rzymie oraz języka i literatury bułgarskiej i polskiej w Instytucie Orientale w Neapolu.

²² *Cento novelle di tutto il mondo: grandi novellieri di ogni paese*, red. Salvatore De Carlo, Roma: De Carlo Editore 1944.

²³ *Romanticismo. Dodici capolavori della letteratura romantica di ogni paese*, red. Salvatore De Carlo, Roma: De Carlo Editore 1944.

²⁴ Zob. Maria Rita Leto, *Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani*, s. 240; lub zob. także eadem, *L'editore Salvatore De Carlo*, s. 269.

²⁵ Eadem, *Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani*, s. 250. Przed tą inicjatywą ukazywały się antologie będące próbą połączenia różnych literatur słowiańskich, jak np. *Il libro dell'amore. Poesie italiane e straniere raccolte e tradotte* [Księga miłości. Wiersze włoskie i zagraniczne zebrane i przetłumaczone] (1855) Antonia Caniniego w pięciu tomach, co daje dużo miejsca literaturom słowiańskim (Bułgarzy, Czesi, Polacy, Rosjanie, Ukraińcy, Rusini, Samojedzi, Serbowie, Słowacy, Słoweńcy), lub *Gemme straniere* [Skarby zagraniczne] (1899) Domenica Ciampolego, który zgromadził baśnie litewskie i polskie, pieśni słowiańskie, melodie rosyjskie, rapsodie węgierskie, fraszki francuskie, czy *Antologia delle letterature straniere* [Antologia literatury zagranicznej] (1946), pod redakcją Maria Praza i Ettore Lo Gatta, zawierająca nie tylko autorów rosyjskich, ale także pisarzy czeskich i polskich; wśród Polaków spotykamy tam nazwiska Kochanowskiego, Mickiewicza, Słowackiego i Sienkiewicza. Żadna jednak antologia nie była w stanie tak zebrać w jednym tomie słowiańskich prozaików, jak robi to De Carlo (ibidem, s. 250). Cechą charakterystyczną tej pracy jest brak ogólnego wstępu do tomu, a jedynie wprowadzenia do poszczególnych literatur i autorów, przedstawionych w porządku chronologicznym. Wprowadzeniom tym poświęca się zwykle kilka zdań, najwyżej pół strony (ibidem, s. 251).

przez Enrica Damianiego w niewielkim tomie *I narratori della Polonia d'oggi* [Prozaicy dzisiejszej Polski] (1928)²⁶, obok których odnaleźć możemy teksty prozaików dotąd nieznanych we Włoszech (jak Kornel Makuszyński, Ferdynand Goetel, Jerzy Kosowski, Jan Wiktor, Józef Weyssenhoff, Andrzej Strug), nowinki literackie (również mało znane w samej Polsce, takie jak utwory Stefana Grabińskiego)²⁷, a także dzieła przedstawicieli poprzedniego pokolenia: Juliusza Kadena-Bandrowskiego, Władysława Orkana, Kazimierza Przerwy-Tetmajera, Wacława Berenta, Wacława Sieroszewskiego²⁸. Pisarze ci zostali zaprezentowani w przekładzie Damianiego, z wyjątkiem Sieroszewskiego tłumaczonego przez Janinę Gromską. Damiani liczył jednak również na ukazanie się przekładów dzieł takich autorów, jak Eliza Orzeszkowa²⁹, Bolesław Prus, Stefan Żeromski, Kazimierz Wierzyński, Władysław Stanisław Reymont oraz najpopularniejszy ze wszystkich – Henryk Sienkiewicz.

Przywiązanie Damianiego do przekładu polskiej prozy narracyjnej wynikało z faktu, że posiadała ona jego zdaniem cechy wielkich literatur zachodnich o wiele bardziej niż typowej literatury słowiańskiej³⁰. Damiani uważał bowiem literaturę polską za „zdecydowanie najbardziej włoską i najbardziej łacińską”³¹ ze wszystkich kultur słowiańskich. Zatem najbardziej zachodnia literatura słowiańska, jak często się podkreśla, została doceniona we Włoszech i Damiani wniósł duży wkład w jej upowszechnienie.

Antologię *Novellieri slavi* należy zatem uznać za dzieło popularyzatorskie, jednak zachowujące wysoki poziom, gdyż redagowane i tłumaczone przez najbardziej znane nazwiska slawistyki tamtych czasów. Teksty są tłumaczone z oryginału i w niektórych przypadkach są to pierwsze przekłady autorów, którzy później zasłynęli we Włoszech. Jest to także tom niezwykle oryginalny w dążeniu do jak najpełniejszego przedstawienia dzieł prozatorskich świata słowiańskiego. Mimo to antologia nie odniosła sukcesu, pozostając właściwie całkowicie niezauważoną³².

O popularności niektórych polskich autorów, sprzed ukazania się zbioru De Carlo, świadczą wcześniejsze publikacje, jak choćby *Novellieri polacchi* [Polscy noweliści] pod redakcją Stelli Olgierd z 1929 roku³³, gdzie spośród dwudziestu jeden autorów cztery nazwiska powrócą następnie w wyborze Damianiego – przy czym sam wybór

²⁶ Enrico Damiani, *I narratori della Polonia d'oggi*, Roma: Istituto per l'Europa Orientale 1928.

²⁷ By zgłębić temat zob. Andrea F. De Carlo, *Lux in tenebris. O percepcji twórczości Stefana Grabińskiego we Włoszech*, w: *Literatura polska w świecie. Recepcja i adaptacja – mecenaty i migracje. Prace ofiarowane profesorowi Romualdowi Cudakowi*, red. Katarzyna Frukacz, Katowice: Uniwersytet Śląski – Wydawnictwo Gnome 2019, s. 31–44.

²⁸ Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 118.

²⁹ Przetłumaczona w 1903 roku, natomiast w antologii De Carlo znajduje się w wersji innego wybitnego slawisty, Giovanniego Mavera.

³⁰ Por. *Novellieri slavi*, red. Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani, Roma: De Carlo 1946, s. 379; Maria Rita Leto, *Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani*, s. 254; eadem, *L'editore Salvatore De Carlo*, s. 276.

³¹ Enrico Damiani, *Prefazione*, w: Marina Bersano Begey, *Storia della letteratura polacca*, Milano: Accademia – La Tipografia Varese 1953, s. 8.

³² Maria Rita Leto, *Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani*, s. 258.

³³ *Novellieri polacchi*, red. Stella Olgierd, przedm. Giovanni Papini, Milano: Alpes 1929.

opowiadań jest różny. W opracowaniu Olgierd pominięci zostali niektórzy autorzy godni uwagi, podczas gdy wstęp nie dostarczał włoskiemu czytelnikowi informacji tak podstawowych jak choćby o różnicy poziomów pomiędzy autorami takimi jak Żeromski i Bartkiewicz. O przedmowę redaktorka zdecydowała się zwrócić do czołowej postaci włoskiego życia kulturalnego początku stulecia, Giovanniego Papiniego, który jednak nigdy nie zajmował się literaturą polską³⁴. W przedstawionym tekście pisarz florencki wyznaje jednak swoją miłość do Polski, „która cierpiała i cierpi nadal”³⁵, dodając ze smutkiem, że mógł przeczytać dzieła wielkich dziewiętnastowiecznych pisarzy jedynie w tłumaczeniach. Dzięki nim, jak pisze: „duch polskości nie został utracony wraz z rozbiorami, a kraj mógł odrodzić się w jeszcze większej chwale”³⁶. Przedmowa Papiniego wydaje się straconą szansą, gdyż nie sprostaa ona zadaniu przedstawienia i docenienia autorów, a czytelnik pozostawiony sam sobie mógł z niej wydobyć jedynie zniekształcony i zaburzony obraz polskiej prozy tamtego okresu³⁷. Dopiero antologia pod redakcją Damianiego, pomimo mankamentów, dostarczyła ówczesnemu czytelnikowi narzędzi niezbędnych do wyrobienia sobie opinii o współczesnej literaturze polskiej, w tym również prozie Młodej Polski, która nie została do tamtego momentu zarchiwizowana jako literacka przeszłość³⁸.

W okresie wojennym pojawiały się kolejne inicjatywy wydawnicze przybliżające literaturę tego obszaru, wśród nich: *Poeti del mondo. Interpretazioni di lirici* [Poeci świata. Interpretacje liryków] (1939), pod redakcją Massima Spiritiniego³⁹, gdzie zawarto teksty Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego, Tetmajera, Asnyka, Kasprowicza, Żuławskiego, Tuwima; a następnie *Narratori polacchi* [Polscy prozaicy] (1945) pod redakcją Onorata Costantiniego⁴⁰, gdzie znajdziemy opowiadania Żeromskiego, Konopnickiej, Reymonta, Perzyńskiego, Gwiżdża i Łużycy.

Od lat 50. XX wieku literatura polska obecna jest także w antologiach przeznaczonych dla szkół, opartych na programach ministerialnych obejmujących studia z zakresu literatur obcych. Jako przykład możemy podać *Scrittori stranieri. Antologia di traduzioni italiane con notizie introduttive sulle varie letterature* [Pisarze zagraniczni. Antologia tłumaczeń na język włoski ze wstępnymi informacjami na temat różnych literatur], pod redakcją Pietra La Cutego⁴¹. Redaktor tej antologii ambitnie wykracza

³⁴ Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 119.

³⁵ *Novellieri polacchi*, s. XI.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Zob. Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 120. Czytelnik mógł wówczas liczyć na artykuł rzucający światło na ówczesną sytuację polskiej prozy: Andrea De Guttry, *La prosa polacca durante gli ultimi dieci anni*, „Il Convegno” 1929, nr 6–7, s. 360–370. Autor skupia się na takich autorach, jak Weysenhoff, Strug, Wołoszynowski, Iwaszkiewicz i Dąbrowska. W latach 30. opublikowano inne artykuły, zob. Maria i Marina Bersano Begey, *La Polonia in Italia*.

³⁸ Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 118.

³⁹ *Poeti del mondo. Interpretazioni di lirici*, red. Massimo Spiritini, Milano: Garzanti 1939.

⁴⁰ *Narratori polacchi*, red. Onorato Costantini, Roma: L'Arciere 1945.

⁴¹ *Scrittori stranieri. Antologia di traduzioni italiane con notizie introduttive sulle varie letterature*, red. Pietro La Cute, Milano: Casa Editrice Luigi Trevisini 1950.

poza literaturę francuską, niemiecką, rosyjską, angielską i amerykańską, włączając rozdział zatytułowany *Fiorita di liriche* [Rozkwit wierszy] poświęcony poetom z całego świata, wśród których znajdziemy krótką listę najważniejszych poetów polskich – wspomniani tam zostają: Jan Kochanowski, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Stanisław Wyspiański, Jan Kasprzewicz. Tłumaczami tekstów byli Damiani oraz Marina Bersano Begey.

Antologie odegrały także ważną rolę w popularyzacji poezji polskiej. Zbiór *Antologia della poesia contemporanea polacca* [Antologia współczesnej poezji polskiej] (1931), pod redakcją Oskara Skarbkę-Tłuchowskiego i włoskiego poety Giovanniego Cau⁴², z przedmową filologa i tłumacza Paola Emilia Pavoliniego, zawierała dwadzieścia nazwisk i sześćdziesiąt utworów, stanowiąc propozycję kanonu poetyckiego nie do przecenienia ze względu na swoją reprezentatywność. Zbiór ten został poświęcony poetom Młodej Polski (spośród których przetłumaczono m.in. Antoniego Langego, Lucjana Rydla i Jana Lemańskiego) oraz pięciu poetom grupy Skamander⁴³.

Owocem szczęśliwej współpracy była także druga antologia, *Lirici della Polonia d'oggi* [Liryki współczesnej Polski] (1933) pod redakcją Marii i Mariny Bersano Begey⁴⁴, której znaczną część poświęcono poetom Skamandra, choć wśród omawianych autorów nie zabrakło przedstawicieli Młodej Polski czy też lwowskiego poety Jana Zahradnika, związanego z Krakowem Józefa Aleksandra Gałuszki, a także Jerzego Lieberta, Emila Zegadłowicza i Janiny Brzostowskiej. We wstępie Marina Bersano Begey stwierdza, że w tym zbiorze wierszy, które wydają się najbardziej reprezentatywne dla ówczesnej Polski, znajdują się poeci przedwojenni i powojenni, począwszy od okresu polskiego modernizmu⁴⁵. Antologia miała na celu przybliżenie włoskiemu czytelnikowi najnowszej polskiej twórczości poetyckiej. Zaniechano jednak przy tym wspomnienia o awangardzie, najwyraźniej uznając umiarkowany tradycjonalizm skamandrytów za wystarczająco innowacyjny i rezerwując poczesne miejsce dla Juliana Tuwima, Kazimierza Wierzyńskiego i Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej⁴⁶. Spośród poetów łączących Młodą Polskę z okresem międzywojennym przetłumaczony został jedynie Leopold Staff. Nieobecny pozostawał wciąż jednak samotny innowator –

⁴² *Antologia della poesia contemporanea polacca*, red. Oskar Skarbek-Tłuchowski, Giovanni Cau, przedm. Paolo Emilio Pavolini, Lanciano: Carabba 1931. Redaktor pierwszej antologii poezji polskiej wydanej we Włoszech przetłumaczył *Sonety krymskie*, które ukazały się we wspólnym wydaniu florenckim Samuela Tyszkiewicza. Dwa egzemplarze rząd polski podarował papieżowi i królowi Włoch (Riccardo C. Lewański, *Oskar Skarbek-Tłuchowski. Cenni biografici*, „Est Europa” 1986, nr 4, s. 3; Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 100).

⁴³ Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 122.

⁴⁴ *Lirici della Polonia d'oggi*, wersja metryczna autorstwa Marii Bersano Begey, tłumaczenia Mariny Bersano Begey, Firenze: La Nuova Italia Editrice 1938.

⁴⁵ Stanisław Wyspiański, Jan Kasprzewicz, Kazimierz Tetmajer, Leopold Staff, Maryla Wolska, Edward Słowski, Eugeniusz Malczewski, Julian Tuwim, Kazimiera Iłłakowiczówna, Kazimierz Wierzyński, Maria Pawlikowska, Jan Lechoń, Antoni Słonimski, Jarosław Iwaszkiewicz, Feliks Konopka, Jan Zahradnik, Jerzy Liebert, Józef Aleksander Gałuszka, Janina Brzostowska.

⁴⁶ Andrzej Zieliński, *Presenza polacca nell'Italia*, s. 123.

Bolesław Leśmian. By go poznać, należało poczekać na zbiór *Poeti polacchi contemporanei* [Polscy poeci współcześni] (1961) pod redakcją Carla Verdaniego⁴⁷.

Bezsprzecznie sama struktura antologii narzuca konieczność wyboru ograniczonej liczby autorów i prezentowanych tekstów (czasami tylko jeden) należących możliwie do różnych tomów poetyckich. Tym samym, jak to często bywa, w przypadku antologii literatury zagranicznej krystalizują się wąskie i powtarzalne serie nazwisk i tytułów, które mimowolnie kształtują kanon. W przeciwieństwie do antologii poezji, gdzie problem przestrzeni pojawia się rzadziej, antologie prozy mają ograniczone pole działania⁴⁸. Względny sukces, jaki odniosły różne przedsięwzięcia antologiczne poświęcone

⁴⁷ *Poeti polacchi contemporanei*, red. Carlo Verdiani, Milano: Silva 1961. W antologii tej znajdziemy piętnaście wierszy Leśmiana przetłumaczonych na język włoski na stronach 27–39: ze zbioru *Sad rozstajny* [*Frutteto al quadrivio*]: *A sera* (*Wieczorem*), ****Ci sono a volte dei fuochi...* (****Bywają ognie*), ****Ecco, il sole...* (****Oto słońce...*), ****In fondo al cortile...* (****W głęb podwórza...*); z tomu *Ląka* [*La prateria*]: I. parte de *La prateria* (I. część *Ląki*), ****La gru cigola...* (****Żuraw skrzypi...*), *I due condannati* (*Dwaj skazańcy*); z tomu *Napój cienisty* [*Il filtro d'ombra*]: *Le api* (*Pszczoły*), *Alla vigila del suo risorgere* (*W przeddzień swego zmartwychwstania*), Orsola Kochanowska (*Urszula Kochanowska*), *Falene* (*Ćmy*), *Uomini* (*Ludzie*), *Ricordo* (*Wspomnienie*); z tomu *Dziejba leśna* [*Vicenda boschiva*]: *Ingiustizia* (*Krzywdą*), *Felicità* (*Szczęście*).

By zgłębić ten temat: Andrea F. De Carlo, „*Tam na obczyźnie*”. *O recepcji twórczości Bolesława Leśmiana we Włoszech*, w: *Studia Polonica. Da jubilyeyu prafyësara Svyatlany Piliŭpawny Musiŭenka*, red. A.U. Brazhunova, M.M. Khmyal’nitskaha, Minsk: Knihazbor 2019, s. 319–342; zob. także: idem, *Koszmar tłumacza. Twórczość Bolesława Leśmiana w kręgu włoskich zagadnień translacyjnych*, w: *Literatura Polska w świecie. W kręgu znawców*, t. II, red. Romuald Cudak, Katowice: Wydawnictwo Gnome 2007, s. 243–257.

⁴⁸ Na włoskiej arenie wydawniczej nie brakuje także antologii „mieszanych”, czyli obejmujących zarówno prozę, jak i poezję. Do nich można zaliczyć *Le più belle pagine della letteratura polacca* [Najpiękniejsze strony literatury polskiej] (1965) pod redakcją Mariny Bersano Begey, które do dziś pozostają użytecznym narzędziem dla studentów literatury polskiej i punktem odniesienia dla nauczycieli języka polskiego, oferując przegląd całej literatury polskiej, od jej początków (*Bogurodzica*) aż do XX wieku, włączając Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Przemiany poetyckie i prozatorskie widać także we wspomnianej antologii *Narrativa polacca contemporanea* (2008), w której, oprócz części poświęconej prozie, o której już mówiliśmy, pojawia się również poezja w ramach sekcji zatytułowanej *Geopoetyka*, której redaktorami są Andrea Ceccherelli i Jarosław Mikołajewski. Znajdziemy tam tłumaczenia poetów „Nowej Fali” (Krzysztofa Karaska, Juliana Kornhausera, Ryszarda Krynickiego), ale także Piotra Matywieckiego i Jana Twardowskiego. Przełożyli Marina Fabbri, Anna Buffa, Francesca Fornari, Andrea Ceccherelli. Przekładom wierszy Twardowskiego towarzyszy wstęp autorstwa Ceccherellego. Wśród antologii „mieszanych” znajdują się także *Cose di Polonia: poesia e prosa* [Polskie rzeczy: poezja i proza], pod redakcją Antona Marii Raffa, opublikowane w czasopiśmie „In forma di parole” 2001, nr 1. Wśród przetłumaczonych autorów znajdziemy: Mickiewicza, Prusa, Mrożka, Białoszewskiego, Szymborską, Herberta, Zagajewskiego, Podsiadłę, Mikołajewskiego. W przedmowie Raffo wyjaśnia, że jego praca nie aspiruje do rangi antologii, będąc jedynie wyborem „ani wyważonym, ani reprezentatywnym” (Anton Maria Raffo, *Premessa*, w: *Cose di Polonia: poesia e prosa*, „In forma di parole” 2001, nr 1, s. 19), obejmującym teksty, które pragnął on przedstawić włoskiemu czytelnikowi, gdyż wydawały mu się w jakiś sposób znaczące bądź korespondowały z jego gustem. Redaktor proponuje sześć utworów prozatorskich: dwa największego poety Adama Mickiewicza; dwa Bolesława Prusa, dwa Sławomira Mrożka. Tłumaczenia są autorstwa samego Raffa, Donatelli Tozzetti i Marca Vanchettiego. Poeci z kolei zostali wybrani,

wyłącznie opowiadaniom, można w konsekwencji tłumaczyć faktem, że stosunkowo łatwo jest wybrać opowiadania o ograniczonej objętości, podczas gdy znacznie trudniej jest stworzyć przekonujący wybór powieści⁴⁹.

Antologie prozy po drugiej wojnie światowej

Cel, jaki zazwyczaj przyświeca redaktorom, to przedstawienie nie wycinkowej, ale jak najbardziej obiektywnej panoramy różnych nurtów polskiej prozy badanego okresu (nawet jeśli stopień obiektywizmu z perspektywy czasu często budzi pewne wątpliwości)⁵⁰. Faktem jest, że żadna antologia nie może w pełni zobrazować panoramy literackiej. Luki będą nieuniknione, a na wybór fragmentów zawsze będzie wpływał osobisty gust kompilatora, nawet jeśli ten ostatni stara się przedstawić możliwie wyczerpujący obraz. W tym kontekście można podać jako przykład zbiór opowiadań *Viaggio sulla cima della notte. Racconti polacchi dal 1945 a oggi* [Podróż na szczyt nocy. Opowieści polskie od 1945 po współczesność] (1988), pod redakcją Paola Statutiego.

We *Wstępie* redaktor określa główny cel swojej antologii, jakim jest zaprezentowanie czytelnikowi włoskiemu „próbki” powojennych powieści polskich. Co więcej, Statuti przyznaje, że pewne trudności w doborze nazwisk autorów napotkał ze względu na różnorodność i bogactwo bohaterów pojawiających się na polskiej scenie literackiej. Tłumacz wyznaje, że jego przedsięwzięcie podsyte jest obawą o słuszność dokonanych wyborów⁵¹.

W wyborze Statuti kieruje się przede wszystkim uniwersalizmem autorów, pragnąc, by teksty tworzyły bezpośrednie odniesienia do świata wewnętrznego każdego człowieka. Na wybór wpłynęła zasada pomijania tekstów zbyt ściśle związanych z historią Polski, z wyjątkiem opowiadań opisujących dramat wojny i okupacji hitlerowskiej. Wreszcie autor nie ukrywa, że przy selekcji tekstów decydującą rolę odgrywały również jego własne preferencje estetyczne⁵².

Mimo pewnych luk i pominięć zaletą tej antologii jest to, że nadal oferuje ona wyczerpujący obraz powieści z okresu Polski Ludowej. Prozaicy tu uwzględnieni należą do różnych pokoleń. Część z nich zadebiutowała w okresie międzywojennym,

zaprezentowani i przetłumaczeni przez Lukę Bernardiniego (Białoszewski), Andree Ceccherellego (Herbert, Podsiadło, Zagajewski), Silvana De Fantiego (Mikołajewski). W zbiorze znajdujemy także wiersze Wisławy Szymborskiej (w opracowaniu Raffa i Emanuela Bove), a także trzy krótkie utwory prozatorskie wybrane i przetłumaczone przez Ceccherellego.

⁴⁹ Piero Luxardo Franchi, *Antologie e auto-antologie della prosa del Novecento*, w: *Antologie*, red. Bianca Maria Da Rif, Silvano Ramat, Padova: Il Poligrafico 2009, s. 144.

⁵⁰ Ibidem, s. 146.

⁵¹ Paolo Statuti, *Introduzione*, w: *Viaggio sulla cima della notte. Racconti polacchi dal 1945 a oggi*, red. Paolo Statuti, Roma: Editori Riuniti – Albatros 1988, s. 9.

⁵² Ibidem, s. 10.

m.in. Dąbrowska, Iwaszkiewicz, Parandowski, Promiński, Andrzejewski, Putrament, Rudnicki, Otwinowski; inni mieli swój debiut po zakończeniu drugiej wojny światowej: Borowski, Hłasko, Dygat, Brandys, Żukrowski, Filipowicz, Herling-Grudziński; natomiast twórcy należący do ostatniej grupy opublikowali swoje pierwsze utwory prozatorskie po historycznym przełomie 1956 roku: Różewicz, Nowak, Mrozek, Nowakowski, Terlecki, Wojdowski.

Aby nadać obrazowi powieści polskiej do lat 90. XX wieku możliwie najbardziej reprezentatywny wymiar, redaktor uznał za stosowne uwzględnić w nim pięciu długoletnich autorów emigracyjnych: Romanowiczową, Bobkowskiego, Gombrowicza, Herlinga-Grudzińskiego, Haupta⁵³. Luk na pewno nie brakuje, pominięci zostali bowiem tacy prozaicy, jak Auderska, Ireduński, Zawieyski, Strykowski, Newerly, Kuśniewicz i inni, niemniej Statuti, świadomy pojawiających się braków, zastrzega, że wynikają one z różnorodnych przyczyn, jak np.: w środowisku literackim dziedzictwo autorów wykluczonych nie jest reprezentowane przez opowiadania lub zostały one opublikowane przed wojną; niektóre opowiadania były zbyt długie, aby włączyć je do zbioru prozy „miniaturowej”, lub też redaktor uznał je za niewystarczająco interesujące dla czytelnika włoskiego albo – w końcu – musiał je wykluczyć ze względu na obszerność antologii. Stało się tak w przypadku Kamińskiej, Rusinka, Choromańskiego, Koprowskiego, Hołuja, Żuławskiego, Pilota, Worcella, Pankowskiego i Grynberga⁵⁴.

Wyjątkowe współistnienie różnych pokoleń literackich na przestrzeni lat podyktoowało potrzebę uwzględnienia w antologiach literatury polskiej przedstawicieli mniej więcej czterech pokoleń twórców. Owi pisarze wywodzą się nierzadko z różnych warstw społecznych i regionów, ale łączy ich rozległość horyzontów poznawczych i próba spojrzenia na współczesność jako dziedzictwo kluczowych wydarzeń w historii XX wieku.

Niezaprzeczalnie tak pojętego wyboru nie można uznać za wyczerpujący, nawet z punktu widzenia subiektywnego projektu antologicznego, który może być wyrazem własnych upodobań. Przedstawione nazwiska to tylko wycinek panoramy polskich nowelistów, która zadziwia zewnętrznego obserwatora różnorodnością i mnogością talentów. Nie da się zatem przygotować bezstronnego doboru pisarzy i poddać obiektywnej

⁵³ Pełna lista autorów uwzględnionych w antologii Statutiego jest następująca: Jerzy Andrzejewski, Henryk Bardijewski, Andrzej Bobkowski, Tadeusz Borowski, Kazimierz Brandys, Andrzej Brycht, Ernest Bryll, Bohdan Czeszko, Maria Dąbrowska, Stanisław Dygat, Jerzy Ficowski, Kornel Filipowicz, Jerzy Gierałtowski, Janusz Głowacki, Witold Gombrowicz, Stanisław Grochowiak, Zygmunt Haupt, Józef Hen, Gustaw Herling-Grudziński, Marek Hłasko, Jarosław Iwaszkiewicz, Eugeniusz Kabatc, Julian Kawalec, Andrzej Kijowski, Urszula Koziół, Janusz Krasiński, Jerzy Krzysztoń, Maria Kunczewiczowa, Sławomir Mrozek, Piotr Müldner-Nieckowski, Zofia Nałkowska, Tadeusz Nowak, Marek Nowakowski, Janusz Odrowąż-Pieniążek, Kazimierz Orłoś, Stefan Otwinowski, Jan Parandowski, Marian Promiński, Jerzy Putrament, Edward Redliński, Zofia Romanowiczowa, Tadeusz Różewicz, Adolf Rudnicki, Jan Rybowicz, Edward Stachura, Jerzy Szaniawski, Jan Józef Szczepański, Władysław Lech Terlecki, Piotr Wojciechowski, Bogdan Wojdowski, Wiktor Woroszyński, Stanisław Zieliński, Zbigniew Żakiewicz, Wojciech Żukrowski, Mirosław Żuławski.

⁵⁴ Paolo Statuti, *Introduzione*, s. 11.

syntezie współczesnej literatury polskiej. Myśl tę podziela polonista Andrzej Zieliński, który redagował antologię *Racconti dalla Polonia. Narratori polacchi contemporanei* [Opowieści z Polski. Współcześni polscy prozaicy] (1991)⁵⁵. We wstępie stwierdza, że kryterium jego antologii jest dość elastyczne, choć zachowuje on swego rodzaju kryterium „tematyczne”⁵⁶. Przechodząc od retrospektywnych spojrzeń na lata wojny i okupacji hitlerowskiej, skupia się na perspektywie czasowej od okresu powojennego, w którym Polska wkroczyła w sferę sowiecką, aż do pełnego dramatycznych doświadczeń kryzysu lat 80. XX wieku.

Należy podkreślić, że proponowany dobór autorów nie został zorientowany na zarysowanie tzw. „obrazu epoki”, lecz uwzględnia opowieści, które odpowiadając na priorytetowe kryteria oceny estetycznej i reprezentatywności, dążą do wykraczania poza przygodność, a jednocześnie odwołują się do potrzeb wyższych lub – przynajmniej – leżących u podstaw poszukiwania znaczeń pozwalających zrozumieć współczesnego człowieka, któremu przyszło żyć w czasach powstawania i rozpadu wartości⁵⁷.

Po roku 1945 do czołówki autorów krótkiej prozy dołączyli pisarze kształcący się jeszcze przed pierwszą wojną światową, a dominujący w okresie między dwoma konfliktami światowymi. Opowieści Zofii Nałkowskiej i Marii Dąbrowskiej budzą powszechne zainteresowanie, zaś Jarosław Iwaszkiewicz wzbogaca literaturę polską całym szeregiem opowiadań i nowel. Trwałe rezultaty na tym polu osiągają ci autorzy, którzy debiutując jeszcze przed 1939 rokiem lub bezpośrednio po wyzwoleniu, pomimo wielokrotnych oraz złożonych zmian w swoich postawach filozoficzno-moralnych, zajmują we współczesnej literaturze trwałe miejsce: Jerzy Andrzejewski, Adolf Rudnicki, Kazimierz Brandys, Wojciech Żukrowski i inni. Ale pokolenie tragicznej wojny wprowadza także wielkie nazwiska, takie jak Tadeusz Borowski, Tadeusz Różewicz i Bohdan Czeszko⁵⁸. Po 1956 roku dochodzą również młodzi pisarze, którzy mogli powrócić do lat wojny jedynie przez filtr najwcześniejszych wspomnień z dzieciństwa: Marek Hłasko, Marek Nowakowski, Sławomir Mrożek, a obok nich Tadeusz Nowak, Janusz Głowacki, Janusz Anderman i Dariusz Bitner. Wybór najważniejszych debiutantów lat 70., który redaktor zdecydował się zaprezentować, jest jednak w pewnym sensie utrudniony przez brak wystarczającego dystansu czasowego. Ponadto samo pojęcie „młodej narracji” nie jest jeszcze wystarczająco precyzyjne, biorąc pod uwagę, że wskazywani twórcy urodzili się nierzadko w różnych dziesięcioleciach, co

⁵⁵ *Racconti dalla Polonia. Narratori polacchi contemporanei*, red. Andrzej Zieliński, przeł. Giuliana Bertone-Zieliński, Milano: Arnoldo Mondadori Editore 1991. Autorzy obecni – Zofia Nałkowska, Maria Dąbrowska, Jarosław Iwaszkiewicz, Ksawery Pruszyński, Adolf Rudnicki, Kornel Filipowicz, Wojciech Żukrowski, Kazimierz Brandys, Julian Kawalec, Tadeusz Różewicz, Tadeusz Borowski, Bohdan Czeszko, Eugeniusz Kabatc, Sławomir Mrożek, Tadeusz Nowak, Marek Hłasko, Marek Nowakowski, Henryk Grynberg, Edward Stachura, Janusz Głowacki, Janusz Anderman, Dariusz Bitner.

⁵⁶ Andrzej Zieliński, *Introduzione*, w: *Racconti dalla Polonia*, s. 8.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 6.

wyklucza możliwość operowania kryteriami pokoleniowymi⁵⁹. Jednym z ewidentnych ograniczeń pracy antologicznej jest sama objętość dzieł utrudniająca umieszczenie ich w opracowywanym wyborze. Przypomnijmy pisarzy powieści historycznych, takich jak Władysław Terlecki, czy autorów polskiej prozy, takich jak Julian Strykowski, Tadeusz Konwicki i Andrzej Kuśniewicz.

Podyktowany natomiast „wolnym i wieloaspektowym” wyborem jest najnowszy zbiór *Narrativa polacca contemporanea* [Współczesna proza polska] (2008), opublikowany w czasopiśmie „Crocevia” w tomie 9/10: *Scritture straniere, migranti e di viaggio* [Pisma zagraniczne, migracyjne i podróżnicze], którego redaktor – polonista i tłumacz Lorenzo Pompeo – proponuje małą antologię polskich opowiadań opracowaną w oparciu o jego własny gust. Redaktor otwarcie deklaruje: „Wybór podlegający kaprysom mojego osobistego gustu, ale który przecina polską literaturę ostatnich dziesięcioleci, ukazując różne twarze, różne doświadczenia”⁶⁰. Wśród wybranych autorów znajdziemy: Sławomira Mrożka, Mirona Białoszewskiego, Jana Himilbacha, Jerzego Pilcha, Olę Tokarczuk i Monikę Mostowik. Pokolenia pisarzy, których tłumaczono w tym zbiorze, są bardzo różne, a rzeczywistość geopolityczna, w której żyją i piszą, zmieniła się radykalnie w ostatnich latach⁶¹.

Antologie liryczne po drugiej wojnie światowej

Antologia poetycka jest szczególnie interesującym przedmiotem badań dającym możliwość otwarcia pytań o periodyzację i tworzenie kanonu, o relacje między hermeneutyką a historią, o rozwój recepcji i wiele innych. Tym, co czyni ją interesującą dla badaczy literatury i co stanowi o jej uroku zarówno dla tych, którzy ją piszą, jak i dla tych, którzy się nią posługują, jest jej konstytutywna dwuznaczność:

antologia spełnia bowiem funkcję specjalistyczną i popularyzatorską, jest jednocześnie szczegółowa, ale i powierzchowna, dąży do pełni, ale jest fragmentaryczna, jest dokumentem przyszłości, ale i pomnikiem przeszłości⁶².

Wiele antologii poezji polskiej opublikowano, mając na uwadze cel popularyzatorski, a jednocześnie dążąc do jak najpełniejszego przedstawienia polskiej rzeczywistości poetyckiej. Publikacje te dają czytelnikowi możliwość zapoznania się z najbardziej wpływowymi dziełami i pomysłami. Do nich należy z pewnością ambitny zbiór Carla

⁵⁹ Ibidem, s. 7.

⁶⁰ Lorenzo Pompeo, *Segni, incontri, percorsi*, w: *Narrativa polacca contemporanea*, „Crocevia” 9/10: *Scritture straniere, migranti e di viaggio*, Nardò (Lecce): Besa 2008, s. 9.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Antonella Del Gatto, *Massimo Bontempelli*, s. 99. Szerzej na ten temat w: Carmen Van den Bergh, „Effetto canone”.

Verdianiego *Poeti polacchi contemporanei* (1961)⁶³, w którym redaktor ukazuje włoskiemu czytelnikowi pięćdziesięciu sześciu współczesnych polskich poetów.

Dwie inne godne uwagi inicjatywy, o których warto wspomnieć w naszym przeglądzie, to, po pierwsze, *Guida alla moderna letteratura polacca. Con annessa Antologia di poeti polacchi contemporanei* [Przewodnik po współczesnej literaturze polskiej. Z dołączoną Antologią współczesnych poetów polskich] (1973), autorstwa literata i znawcy polskiej tradycji teatralnej Jerzego Pomianowskiego, w przekładzie Paola Statutiego⁶⁴.

Drugą jest antologia *Poesia polacca contemporanea* [Współczesna poezja polska] (1977), pod redakcją Ireny Conti⁶⁵, a opatrzona przedmową włoskiego poety Cesarego Zavattiniego⁶⁶. Antologia prezentuje dwudziestu polskich poetów zebranych i przetłumaczonych przez samą redaktorkę, która we wstępie precyzuje, że wybór „był podyktowany głęboką potrzebą przekazania głosów polskiej poezji ostatnich lat, aby przekazać autentyczne dziedzictwo literackie”⁶⁷. Redaktorka proponuje główne nazwiska współczesnej poezji polskiej, które zestawia z autorami młodszymi lub mniej znany-

⁶³ *Poeti polacchi contemporanei*, red. Carlo Verdiani, Milano: Silva 1961. Zob. Giovanna Brogi, Carlo Verdiani (1905–1975), „Pl.it / rassegna italiana di argomenti polacchi” 2013, nr 4, s. 78–82.

⁶⁴ Jerzy Pomianowski, *Guida alla moderna letteratura polacca. Con annessa Antologia di poeti polacchi contemporanei*, przeł. Paolo Statuti, Roma: Bulzoni Editore 1973. W publikacji tej uwzględniono następujących autorów: Leopold Staff, Bolesław Leśmian, Feliks Przysiecki, Józef Wittlin, Jan Lechoń, Julian Tuwim, Kazimierz Wierzyński, Antoni Słonimski, Jarosław Iwaszkiewicz, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Kazimiera Hłakowiczówna, Irena Tuwim, Stanisław Ryszard Stände, Władysław Broniewski, Konstanty Ildelfons Gałczyński, Jerzy Liebert, Adam Ważyk, Aleksander Wat, Tadeusz Peiper, Julian Przyboś, Stanisław Pięta, Marian Czuchnowski, Elżbieta Szemplińska, Paweł Hertz, Mieczysław Jastrun, Jerzy Zagórski, Józef Czechowicz, Czesław Miłosz, Tadeusz Borowski, Tadeusz Gajcy, Krzysztof Kamil Baczyński, Roman Bratny, Wisława Szymborska, Tadeusz Różewicz, Zbigniew Bieńkowski, Miron Białoszewski, Tymoteusz Karpowicz, Anna Kamieńska, Jerzy Ficowski, Artur Międzyrzecki, Wiktor Woroszyński, Arnold Słucki, Witold Dąbrowski, Andrzej Mandalian, Jarosław Marek Rymkiewicz, Tadeusz Nowak, Jerzy Harasymowicz, Stanisław Grochowiak, Ernest Bryll, Jerzy Hordyński, Urszula Koziół, Rafał Wojaczek, Stanisław Barańczak, Jacek Bierezin, Zbigniew Herbert.

⁶⁵ Irena Conti di Mauro (zm. w 2009 roku) była polską dziennikarką, poetką i pisarką pochodzenia żydowskiego. Urodzona jako Irena Gelblum, była członkinią Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB), brała udział w powstaniu warszawskim, za co została odznaczona Krzyżem Walecznych. Po wojnie wyjechała do Palestyny, początkowo do Hajfy, gdzie została pionierką kibuców. Po powrocie do Polski w 1948 roku wyjechała do Włoch w 1968 w związku z nastrojem antyżydowskim w Polsce. Jej drugim mężem był włoski dziennikarz piszący dla gazety „L’Unità”. To on był odpowiedzialny za zmianę jej imienia na Conti Di Mauro. Dokładną rekonstrukcję życia Ireny Conti można znaleźć w biografii dziennikarza i pisarza Remigiusza Grzeli, *Wybór Ireny*, Warszawa: Dom Wydawniczy PWN 2014.

⁶⁶ *Poesia polacca contemporanea*, red. Irena Conti, przedm. Cesare Zavatti, Roma: Editori Riuniti 1977. Poeci obecni w antologii: Maciej Z. Bordowicz, Ernest Bryll, Stanisław Grochowiak, Jerzy Harasymowicz, Zbigniew Herbert, Lothar Herbst, Jarosław Iwaszkiewicz, Zbigniew Jerzyna, Anna Kamieńska, Krzysztof Karasek, Urszula Koziół, Ewa Lipska, Krzysztof Nowicki, Józef Ozga-Michalski, Tadeusz Różewicz, Aleksander Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Andrzej K. Waśkiewicz, Rafał Wojaczek, Adam Zagajewski, Jerzy Zagórski.

⁶⁷ Irena Conti, *Introduzione*, w: *Poesia polacca contemporanea*, s. XIII.

mi, wskazując przy tym istotne nurty w środowisku nowego pokolenia, które wchodzi w dyskusję ze swoimi poprzednikami, a jednocześnie potrafi zaproponować, pomimo różnorodności grup literackich, własną poetykę⁶⁸.

Od antologii, które mają być jak najbardziej wyczerpujące, diametralnie różni się „*Nova Fala*”. *Nuovi poeti polacchi* [„Nowa Fala”: Nowi poeci polscy] (1981) pod redakcją Giorgia Origlii. Decyduje się on na wybór pięciu najbardziej reprezentatywnych nazwisk grupy poetyckiej „Nowa Fala”: Krzysztofa Karaska, Juliana Kornhausera, Adama Zagajewskiego, Stanisława Barańczaka, Ryszarda Krynickiego⁶⁹.

Kryterium doboru autorów przy tworzeniu antologii poetyckiej w języku obcym, a przy tym z obszaru mało znanego czytelnikom, jest zadaniem niełatwym, zwłaszcza jeśli chodzi o poetów żyjących, szczególnie młodych, którzy nie pojawiają się jeszcze w encyklopediach i podręcznikach szkolnych. Z tym problemem musiały się zmierzyć trzy projekty antologiczne: *La comunità dei vulcani. Quaderno siculo-polacco di poesia* [Społeczność wulkanów. Zeszyt poezji sycylijsko-polskiej] (2006)⁷⁰; *Scalzi ma con gli speroni. Dodici poeti polacchi contemporanei* [Boso, ale w ostrogach. Dwunastu współczesnych poetów polskich] (2007), przekład, wstęp i sylwetki biograficzne pod redakcją Pawła Krupki⁷¹, oraz *Inattese vertigini. Antologia della poesia polacca dopo il 1989* [Nieoczekiwane zawroty głowy. Antologia poezji polskiej po 1989] (2010), pod redakcją Alessandra Amenty i Lorenza Costantina, posłowie Alfonsa Berardinello⁷².

Dwie ostatnie z wymienionych antologii mają na celu odślonić jak najszerszą panoramę różnych sposobów pisania poezji przez twórców młodego pokolenia. W przypadku *Scalzi ma con gli speroni* mówimy o dwunastu autorach urodzonych między rokiem 1930 a końcem lat 80. XX wieku, którzy działali na terenie całego kraju. Wśród

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Jest to wybór z pewnością – jak zauważa Andrea Ceccherelli – dalekowzroczny, gdyż we Włoszech ukazały się indywidualne antologie tych poetów. Zob. Andrea Ceccherelli, *Non solo Szymborska. Venticinque anni di poesia polacca tradotta in italiano (1989–2013)*, „Europa Orientalis” 2015, nr 34, s. 389–390.

⁷⁰ *La comunità dei vulcani. Quaderno siculo-polacco di poesia*, Messina: GBM 2006. Poeci uwzględnieni w antologii: Stanisław Dłuski, Jerzy Janusz Fąfara, Grzegorz Kociuba i Roman Misiewicz (przeł. Vittorio Marone), Mariusz Kalandyk (przeł. Lorenzo Pompeo), Józef Kurylak (przeł. Tiziana Cincinnato), Jacek Napiórkowski (przeł. Giulia Palmieri) i Rafał Rżany (przeł. Anna Buffa).

⁷¹ *Scalzi ma con gli speroni. Dodici poeti polacchi contemporanei*, red. Paweł Krupka, Cosenza: Edizioni Orizzonti Meridionali 2007. Poeci uwzględnieni w antologii: Marian Grześcak, Tadeusz Daszkiewicz, Krzysztof Zuchora, Leszek Długosz, Krystyna Konecka, Ryszard Żółtaniecki, Jarosław Mikołajewski, Ewa Kędziarska, Ares Chadzinikolau, Dominik Bartmański, Jolanta Woś, Małgorzata Gozdek.

⁷² *Inattese vertigini. Antologia della poesia polacca dopo il 1989*, red. Alessandro Amenta, Lorenzo Costantino, posł. Alfonso Berardinelli, Udine: Forum 2010. Poeci obecni w antologii: Wojciech Bonowicz, Marzena Broda, Sławomir Elsner, Izabela Filipiak, Jerzy Franczak, Roman Honet, Łukasz Jarosz, Marzanna Bogumiła Kielar, Radosław Kobierski, Bartłomiej Majzel, Maciej Melecki, Jarosław Mikołajewski, Jacek Napiórkowski, Edward Pasewicz, Anna Piwkowska, Adam Pluszka, Jacek Podsiadło, Tomasz Różycki, Krzysztof Siwczyk, Andrzej Sosnowski, Jolanta Stefko, Marcin Świątlicki, Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki, Joanna Wajs, Agnieszka Wolny-Hamkało.

nich są również repatrianci z rejonów wileńskiego i lwowskiego nienależących już do Polski od czasów drugiej wojny światowej, choć nadal stanowiących istotny element polskiego obszaru kulturowego⁷³. Do antologii redakcja włączyła także m.in. niektórych poetów-emigrantów, uznając emigrację za zjawisko powszechne, a niekiedy wręcz masowe, zwłaszcza wśród młodych pokoleń.

Druga antologia, *Inattese vertigini* z 2010 roku, zawiera wybór utworów najważniejszych polskich poetów poprzedzającego ją dwudziestolecia. Urodzeni w okresie od lat 50. do lat 70. XX wieku, zadebiutowali po roku 1989, tj. w czasie radykalnego przełomu nie tylko na płaszczyźnie politycznej i gospodarczej, ale także kulturalnej⁷⁴. W opracowaniu znajdujemy dwadzieścia pięć głosów, które wyłaniają się z kontekstów niezwykle zróżnicowanych pod względem symbolicznych horyzontów, poetyki, tematów czy odniesień kulturowych.

Obie antologie reprezentują różnorodne podejścia do twórczości poetyckiej, odmienne sposoby pisania, odrębne preferencje tematyczne, estetyczne i ideowe współczesnych polskich poetów. Przeglądając te prace, od razu zauważa się różnice zarówno w poetyce, jak i języku różnych pokoleń. Redakcja, daleka od celów encyklopedycznych, ograniczyła się do zarysowania obrazu najistotniejszych faktów i zjawisk. Choć każdy wybór może być wyłącznie subiektywny, w tym przypadku ta prosta prawda może mieć pozytywny aspekt. W istocie zbiory te można uznać za osobiste świadectwo aktywnego uczestnika znacznej części wydarzeń kulturalnych, kontrowersji i zwrotów literackich, jakie miały miejsce w Polsce okresu powojennego. Wyłaniający się obraz potwierdza i odnawia poczesne miejsce, jakie od dawna zajmuje polska poezja w kulturze europejskiej.

Pozostając w kontekście młodych pokoleń polskich poetów, szczególnie interesująca jest również antologia *Il vetro è sottile. Poeti polacchi contemporanei tradotti da poeti* [Szyby są cienkie. Współcześni polscy poeci tłumaczeni przez poetów] (2012)⁷⁵, zrodzona z inicjatywy promowanej przez Festiwal Literatury i Przekładu Babel, gdzie na przemian role poety i tłumacza pełni pięć par. W ramach tego projektu polscy poeci zostali przetłumaczeni przez młodych poetów z włoskiej Szwajcarii lub najbliższej okolicy, którzy z kolei zostali przetłumaczeni na język polski.

W centralnym miejscu znalazły się utwory poetyckie Natalii De Barbaro w tłumaczeniu Yarięgo Bernasconiego, Jacka Dehnela w tłumaczeniu Mattea Campagnolego, wiersze Agnieszki Kuciak w wersji Eleny Jurissevich, twórczość poetycka Joanny Wajs w tłumaczeniu Vanniego Bianconiego oraz Macieja Woźniaka w przekładzie autorstwa Fabiana Alborghettiego. W krótkiej notatce ostrzega się jednak czytelnika, że przekłady na język włoski nie zostały wykonane na podstawie oryginałów, lecz na

⁷³ Paweł Krupka, *Introduzione*, w: *Scalzi ma con gli speroni*, s. 8.

⁷⁴ Alessandro Amenta, Lorenzo Costantino, *Un nuovo paesaggio poetico*, w: *Inattese vertigini*, s. 14.

⁷⁵ *Il vetro è sottile. Poeti polacchi contemporanei tradotti da poeti*, red. Matteo Campagnoli, Jacek Dehnel, wstęp Roberto Galaverni, Bellinzona: Casagrande 2012.

podstawie tłumaczeń międzywierszowych na język włoski lub angielski dostarczonych przez poetów lub współpracowników zewnętrznych⁷⁶.

Na zakończenie tego krótkiego zestawienia z pewnością warto wspomnieć o dwóch innych inicjatywach wydawniczych poświęconych poezji polskiej, które jednak ograniczają się zasadniczo do sfery akademickiej. Pierwsza z tych publikacji nie wywarła żadnego wpływu na opinię publiczną – jej nakład został szybko wyczerpany, w związku z czym praca pozostaje obecnie jedynie pozycją bibliograficzną: *Incontri di poeti polacchi e italiani: liriche* [Spotkania poetów polskich i włoskich. Wiersze] (2003)⁷⁷. Do większego rozpowszechnienia mogłaby natomiast pretendować antologia poetycka *È dolce al giusto tempo far follia. Un'antologia personale della poesia polacca* [Miło szaleć, kiedy czas po temu. Antologia osobista poezji polskiej] (2019) pod redakcją Andrei Ceccherellego, który gromadzi przekłady poezji z języka polskiego wchodzące w skład obszernego dorobku tłumaczeniowego zmarłego w 2018 roku polonisty Antona Marii Raffa⁷⁸. Wyjątkiem są łacińskie wiersze kilku poetów renesansu i młodzieńczy wiersz w języku rosyjskim Bolesława Leśmiana⁷⁹. Mamy tu do czynienia z poetyckimi przekładami najwybitniejszych polskich poetów, od złotego wieku renesansu po wiek XX, przy wyraźnym upodobaniu do poezji starszej, od XVI do XIX wieku. Najwięcej miejsca poświęcono Kochanowskiemu i Mickiewiczowi, na trzecim miejscu plasuje się Leśmian. Za wyjątkiem dwóch pomniejszych poetów, Wincentego Dunina-Marcinkiewicza i Franciszka Henryka Nowickiego, Raffa przełożył autorów kanonicznych, stając się niejako ich tłumaczem-ambasadorem, dbającym o reprezentowanie kultury źródłowej poprzez ukazywanie włoskim czytelnikom tego, co literatura polska ma najlepszego do zaoferowania. Antologia Ceccherellego jawi się jako absolutnie konsekwentna i oryginalna lekcja przekładu, wykraczająca poza mody panujące w świecie akademickim i wydawniczym, skupiona na stylu poetyckim i nieustępliwa w dążeniu do tego, by nie przekształcać śpiewu w recytację, a poetyckości w formę prozatorską⁸⁰.

⁷⁶ Należeli do nich: Justyna Orzeł, badaczka współczesnej poezji włoskiej na Uniwersytecie Warszawskim, Sigrid Nanut, studentka studiów magisterskich z języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Ca' Foscari w Wenecji, oraz Alessandro Amenta, który sprawdził niektóre przekłady.

⁷⁷ *Incontri di poeti polacchi e italiani: liriche*, red. Inga Olszańska, Roma: Instytut Polski w Rzymie 2003. Polskimi poetami uwzględnionymi w tej antologii są Julia Hartwig, Adam Zagajewski, Jarosław Mikołajewski i Marzanna Bogumiła Kielar, w przekładzie odpowiednio Valerii Rosselli, Andrei Ceccherellego, Silvana De Fantiego i Franceski Fornari.

⁷⁸ By zgłębić temat zob. Andrea Ceccherelli, *Metrum i pistolet. Zasady przekładu poetyckiego według Antona Marii Raffa*, przeł. Marcin Wyrembelski, „Tematy i Kontesktwy” 2020, nr 10 (15), 2020, s. 23–35.

⁷⁹ *È dolce al giusto tempo far follia. Un'antologia personale della poesia polacca*, przeł. Anton Maria Raffa, red. Andrea Ceccherelli, Roma: Lithos 2019. Autorami obecnymi w antologii są Mikołaj Hussowski, Jan Kochanowski, Mikołaj Sęp-Szarzyński, Sebastian Grabowiecki, Kasper Miaskowski, Adam Mickiewicz, Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, Julisz Słowacki, Ignacy Krasiński, Franciszek Henryk Nowicki, a także Leśmian, Pawlikowska-Jasnorzewska, Miłosz, Szymborska, Herbert, Woroszyński.

⁸⁰ Andrea Ceccherelli, *Anton Maria Raffa traduttore di poesia polacca*, w: *È dolce al giusto*, s. 25.

Podsumowanie

Zarówno kanon, jak i antologia zbudowane są na bazie dialektycznego zderzenia treści przeszłych i teraźniejszych oraz różnych idei literatury. Można powiedzieć, że antologia uczestniczy w tworzeniu kanonu i odwrotnie. Z pewnością reprezentuje ona ograniczony wycinek literatury stanowiącej kanon, dlatego też analiza serii publikacji poświęconych literaturze zagranicznej w przekładzie daje możliwość zbadania szczególnie intensywnej fazy owej dialektyki. Perspektywa ta nierzadko wkracza w dynamikę sporu, który determinuje wybór tekstów oddawanych do tłumaczenia. Formułowanie repertuaru literackiego ingeruje w dotychczasowe kanony, modyfikując je. Potrzeba selekcji merytorycznej splata się z komercyjnym wymogiem proponowania coraz to nowych, ale nie mniej istotnych zbiorów⁸¹. Wreszcie, w różnych antologiach można rozpoznać dynamikę, która doprowadziła do zdefiniowania kryteriów wyboru tekstu i struktury spisu treści.

Jak mogliśmy zaobserwować, sytuacja prezentuje się nieco inaczej w przypadku poezji, dla której dostępność licznych antologii stanowi ważny czynnik w ustaleniu kanonu literackiego. W obszarze prozy wybór wzorców i kształtowanie kanonu pozostają prerogatywą literackiej debaty oraz bazują na propozycjach klasyfikacyjnych wysuniętych przez niektórych krytyków lub grupy krytyczno-redakcyjne. Intuicyjnie dostrzegane względy praktyczne zniechęcają do przygotowania antologii poświęconej wyłącznie prozie: ograniczenia przestrzenne oraz problemy związane z wyborem fragmentów powodują, że dzieła narracyjne w pewnym zakresie nieuchronnie podlegają pobieraniu „próbek” przeprowadzanemu według określonych kryteriów, tak aby same „próbki” były reprezentatywne i dawały możliwość ukazania płodnych autorów, których ewolucja twórcza przechodziła różne fazy⁸².

Wiersz jest zasadniczo autonomiczny, zawiera pełnię sensu i najczęściej „samodzielnie stoi”, natomiast fragment wyekscerpowany z utworu narracyjnego wymaga szeregu wyjaśnień, streszczenia, odniesień i temu podobnych. W przypadku ich braku wiele cech tekstu może zostać nierozpoznanych⁸³. Stąd wzrasta ryzyko, które kryje się w samej realizacji każdego przedsięwzięcia antologicznego, jakim jest arbitralność w wyborze obecności i praktyce wykluczeń, ale także ekstremizacja stereotypów i nadmierna subiektywność w ustalaniu kanonu⁸⁴.

W świetle tych rozważań zbiór tekstów, w większości uporządkowanych chronologicznie, o charakterze dokumentalnym, wzbogaca się o bardziej złożone niuanse. Wybór obejmuje autorów kanonicznych, ale otwiera się na innych w zależności od ich popularności, mogąc wywoływać u czytelnika poczucie zdumienia i oferując mu wiedzę i możliwość prowadzenia dalszych badań. Wkład redaktorski na poziomie

⁸¹ Por. Anna Antonello, Nicola Paladin, *Il decennio delle antologie*, s. 16.

⁸² Piero Luxardo Franchi, *Antologie e auto-antologie*, s. 143.

⁸³ *Ibidem*, s. 145.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 146.

paratektu pozostaje zazwyczaj ograniczony do dwustronicowego komentarza i kilku wersów biograficznych przedstawiających poszczególnych autorów. Niestety prawdą jest, że wielkie dzieło tłumaczeniowe znacząco determinuje dalsze losy tekstów w docelowym polisystemie literackim. Podobnie eksploracja i transformacja – nieodłącznie związane z procesem tłumaczenia międzyjęzykowego – realizowane są także w szerszym kontekście kulturowego przesuwania granic: tworzą drogi dostępu do innych światów i innych historii, ale także do historii i światów podobnych do tych, które znamy, a które opowiadane są jedynie za pomocą innych cech stylistycznych, innych obrazów, innych głosów, których jest tak wiele, jak wielu jest samych autorów⁸⁵.

References

- Amenta Alessandro, Costantino Lorenzo, *Un nuovo paesaggio poetico*, w: *Inattese vertigini. Antologia della poesia polacca dopo il 1989*, red. Alessandro Amenta, Lorenzo Costantino, posł. Alfonso Berardinelli, Udine: Forum 2010, s. 13–16.
- Antologia della poesia contemporanea polacca*, red. Oskar Skarbak-Tłuchowski, Giovanni Cau, przedm. Paolo Emilio Pavolini, Lanciano: Carabba 1931.
- Antonello Anna, Paladin Nicola, *Il decennio delle antologie*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, red. Anna Antonello, Nicola Paladin, Milano: LED 2023, s. 7–25.
- Asor Rosa Alberto, *Il canone delle opere*, w: *Letteratura italiana. Le opere*, t. I: *Dalle Origini al Cinquecento*, Torino: Einaudi 1992, s. 23–55.
- Belardelli Giovanni, *Il ventennio degli intellettuali. Cultura, politica, ideologia nell'Italia fascista*, Roma–Bari: Laterza 2005.
- Bersano Begey Maria, Bersano Begey Marina, *La Polonia in Italia. Saggio bibliografico 1799–1948*, Torino: Rosenberg e Sellier 1949.
- Broggi Giovanna, *Carlo Verdiani (1905–1975)*, „Pl.it / rassegna italiana di argomenti polacchi” 2013, nr 4, s. 78–108.
- Brusasco Paola, *Edoardo Bizzarri e “Novellieri inglesi e americani”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, red. Anna Antonello, Nicola Paladin, Milano: LED 2023, s. 185–201.
- Canti di Natale*, przeł. Maria Bersano Begey, Torino: S.E.I. 1932.
- Canti patriottici polacchi*, przeł. Ebe Carabelli, Maria Recli, Arrigo Boito, Mario Mariotti, Milano: Ricordi 1917.
- Ceccherelli Andrea, *Anton Maria Raffo traduttore di poesia polacca*, w: *È dolce al giusto tempo far follia. Un'antologia personale della poesia polacca*, red. Andrea Ceccherelli, przeł. Anton Maria Raffo, Roma: Lithos 2019, s. 17–28.
- Ceccherelli Andrea, *Metrum i pistolet. Zasady przekładu poetyckiego według Antona Marii Raffy*, przeł. Marcin Wyrembelski, „Tematy i Konteksty” 2020, nr 10 (15), s. 23–35.

⁸⁵ Paola Brusasco, *Edoardo Bizzarri e “Novellieri inglesi e americani”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951)*, s. 193.

- Ceccherelli Andrea, *Non solo Szymborska. Venticinque anni di poesia polacca tradotta in italiano (1989–2013)*, „Europa Orientalis” 2015, nr 34, s. 389–390.
- Cento novelle di tutto il mondo: grandi novellieri di ogni paese*, red. Salvatore De Carlo, Roma: De Carlo Editore 1944.
- Conti Irena, *Introduzione*, w: *Poesia polacca contemporanea*, red. Irena Conti, przedm. Cesare Zavattini, Roma: Editori Riuniti 1977, s. XIII–XVI.
- Damiani Enrico, *I narratori della Polonia d’oggi*, Roma: Istituto per l’Europa Orientale 1928.
- Damiani Enrico, *Prefazione*, w: Marina Bersano Begey, *Storia della letteratura polacca*, Milano: Accademia – La Tipografia Varese 1953, s. 7–8.
- De Carlo Andrea F., *Koszmarm tłumacza. Twórczość Bolesława Leśmiana w kręgu włoskich zagadnień translacyjnych*, w: *Literatura Polska w świetle. W kręgu znawców*, t. II, red. Romulad Cudak, Katowice: Wydawnictwo Gnome 2007, s. 243–257.
- De Carlo Andrea F., *Lux in tenebris. O percepcji twórczości Stefana Grabińskiego we Włoszech*, w: *Literatura polska w świetle. Recepcja i adaptacja – mecenaty i migracje. Prace ofiarowane profesorowi Romualdowi Cudakowi*, red. Katarzyna Frukacz, Katowice: Uniwersytet Śląski – Wydawnictwo Gnome 2019, s. 31–44.
- De Carlo Andrea F., „*Tam na obczyźnie*”. *O recepcji twórczości Bolesława Leśmiana we Włoszech*, w: *Studia Polonica. Da yubilyeyu prafyesara Svyatlany Pilipawny Musiyenka*, red. A.U. Brazhukova, M.M. Khmyal’nitskaha, Minsk: Knihazbor 2019, s. 319–342.
- De Guttry Andrea, *La prosa polacca durante gli ultimi dieci anni*, „Il Convegno” 1929, nr 6–7, s. 360–370.
- Del Gatto Antonella, *Massimo Bontempelli e “Lirica italiana”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, red. Anna Antonello, Nicola Paladin, Milano: LED 2023, s. 99–112.
- È dolce al giusto tempo far follia. Un’antologia personale della poesia polacca*, przeł. Anton Maria Raffo, red. Andrea Ceccherelli, Roma: Lithos 2019.
- Even-Zohar Itamar, *La posizione della letteratura tradotta all’interno del polisistema letterario*, w: *Teorie contemporanee della traduzione*, red. Siri Nergaard, Milano: Bompiani 1995, s. 225–238.
- Even-Zohar Itamar, *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, przeł. Magda Heydel, w: *Antologia teorii przekładu literackiego*, red. Magda Heydel, Piotr Bukowski, Kraków: Znak 2009, s. 197–203.
- Fiabe e leggende polacche*, ilustr. Ugo Fontana, Milano: Fratelli Fabbri Editori 1975.
- Fiori esotici trapiantati in Italia*, red. Pietro Bernabò Silorata, Roma: Tipografia dell’Opinione 1877.
- Gemme straniere: versi*, red. Domenico Ciampoli, Rocca San Casciano: L. Cappelli 1899.
- Ghini Giuseppe, *L’arcitesto antologico*, „Linguae & – Rivista di lingue e culture moderne” 2008, nr 2, s. 133–139.
- Grzela Remigiusz, *Wybór Ireny*, Warszawa: Dom Wydawniczy PWN 2014.
- Il libro dell’amore. Poesie italiane e straniere raccolte e tradotte*, red. Marco Antonio Canini, t. 1–5, Venezia: Merlo 1885.
- Il vetro è sottile. Poeti polacchi contemporanei tradotti da poeti*, red. Matteo Campagnoli, Jacek Dehnel, wstęp Roberto Galaverni, Bellinzona: Casagrande 2012.
- Inattese vertigini. Antologia della poesia polacca dopo il 1989*, red. Alessandro Amenta, Lorenzo Costantino, posł. Alfonso Berardinelli, Udine: Forum 2010.
- Incontri di poeti polacchi e italiani: liriche*, red. Inga Olszańska, Roma: Instytut Polski w Rzymie 2003.

- Krupka Paweł, *Introduzione*, w: *Scalzi ma con gli speroni. Dodici poeti polacchi contemporanei*, red. Paweł Krupka, Cosenza: Edizioni Orizzonti Meridionali 2007, s. 7–9.
- Kuipers Christopher M., *The Anthology/Corpus Dynamic: A Field Theory of the Canon*, „College Literature” 2003, nr 30 (2), s. 51–71.
- La comunità dei vulcani. Quaderno siculo-polacco di poesia*, Messina: GBM 2006.
- La porta d'Italia. Diari e viaggiatori polacchi in Friuli-Venezia Giulia dal XVI al XIX secolo*, red. Lucia Burello, Andrzej Litwornia, Udine: Forum 2000.
- Le più belle pagine della letteratura polacca*, red. Maria Bersano Begey, przeł. Marina Bersano Begey, Milano: Nuova Accademia Editrice 1965.
- Leto Maria Rita, *Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani e “Novellieri slavi”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, red. Anna Antonello, Nicola Paladin, Milano: LED 2023, s. 245–265.
- Leto Maria Rita, *L'editore Salvatore De Carlo e il mondo slavo*, „Status Quaestionis” 2022, nr 23, s. 265–283.
- Lewański Riccardo C., *Oskar Skarbak-Thuchowski. Cenni biografici*, „Est Europa” 1986, nr 4, s. 3. *Lirici della Polonia d'oggi*, wersja metryczna autorstwa Marii Bersano Begey, tłumaczenia Marii Bersano Begey, Firenze: La Nuova Italia Editrice 1938.
- Luxardo Franchi Piero, *Antologie e auto-antologie della prosa del Novecento*, w: *Antologie*, red. Bianca Maria Da Rif, Silvano Ramat, Padova: Il Poligrafico 2009, s. 143–198.
- Litterature straniere. Manuale comparativo corredato di esempi con particolare riguardo alle genti ariane*, red. Guido Mazzoni, Paolo Emilio Pavolini, Firenze: G. Barbera 1906.
- Narratori polacchi*, red. Onorato Costantini, Roma: L'Arciere 1945.
- Nostri Quaderni. Fascicolo dedicato alle relazioni fra l'Italia e la Polonia*, red. F. Augusto De Benedetti, Lanciano: Pappacena 1925.
- Nostri quaderni. Quaderno dedicato alla Polonia*, t. I–VII, red. Enrico Pappacena, wstęp Julja Dicksteinówna, Lanciano: Tipografia Masciangelo 1927–1928.
- Novellieri polacchi*, red. Stella Olgierd, przedm. Giovanni Papini, Milano: Alpes 1929.
- Novellieri slavi*, red. Ettore Lo Gatto, Enrico Damiani, Roma: De Carlo 1946.
- „*Nowa Fala*”. *Nuovi poeti polacchi*, red. Giorgio Origlia, Milano: Guanda 1981.
- Nuovi fiori stranieri: versioni libere*, red. Giovanni Loria, Feltre: Castaldi 1907.
- Pautasso Sergio, Giovannetti Paolo, *L'antologia, forma letteraria del Novecento*, Lecce: Pensa Multimedia 2004.
- Pavese Cesare, *La letteratura americana e altri saggi*, Torino: Einaudi 1991.
- Piazzoni Irene, *Le antologie di “Pantheon”: lavorare sui classici tra canone e mercato*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, red. Anna Antonello, Nicola Paladin, Milano: LED 2023, s. 29–50.
- Poeti del mondo. Interpretazioni di lirici*, red. Massimo Spiritini, Milano: Garzanti 1939.
- Poeti polacchi contemporanei*, red. Carlo Verdiani, Milano: Silva 1961.
- Poeti stranieri lirici, epici e drammatici nelle migliori traduzioni italiane*, przekł. i red. Domenico Ciampoli, Luigi Morandi, t. 1–3, Leipzig: R. Gerhard 1903.
- Polonia: Nuova generazione / Nowe pokolenie. Antologia della giovane drammaturgia polacca*, red. Ewa Bal, Napoli: Il Torcoliere 2007.
- Pomianowski Jerzy, *Guida alla moderna letteratura polacca. Con annessa Antologia di poeti polacchi contemporanei*, przeł. Paolo Statuti, Roma: Bulzoni Editore 1973.
- Pompeo Lorenzo, *Segni, incontri, percorsi*, w: *Narrativa polacca contemporanea*, „Crocevia” 9/10: *Scritture straniere, migranti e di viaggio*, Nardò (Lecce): Besa 2008, s. 9.

- Quondam Amedeo, *Petrarchismo mediato. Per una critica della forma "antologia"*, Roma: Bulzoni 1974.
- Racconti dalla Polonia. Narratori polacchi contemporanei*, red. Andrzej Zieliński, przeł. Giuliana Bertone-Zieliński, Milano: Arnoldo Mondadori Editore 1991.
- Raffo Anton Maria, *Premessa*, w: *Cose di Polonia: poesia e prosa*, red. Anton Maria Raffo, „In forma di parole” 2001, nr 1, s. 19–20.
- Romanticismo. Dodici capolavori della letteratura romantica di ogni paese*, red. Salvatore De Carlo, Roma: De Carlo Editore 1944.
- Rundle Christopher, *Il vizio dell'esterofilia. Editoria e traduzioni nell'Italia fascista*, przeł. Maurizio Ginocchi, Roma: Carocci 2019.
- Scalzi ma con gli speroni. Dodici poeti polacchi contemporanei*, red. Paweł Krupka, Cosenza: Edizioni Orizzonti Meridionali 2007.
- Scrittori stranieri. Antologia di traduzioni italiane con notizie introduttive sulle varie letterature*, red. Pietro La Cute, Milano: Casa Editrice Luigi Trevisini 1950.
- Statuti Paolo, *Introduzione*, w: *Viaggio sulla cima della notte. Racconti polacchi dal 1945 a oggi*, red. Paolo Statuti, Roma: Editori Riuniti – Albatros 1988, s. 9–11.
- Teatro religioso del Medioevo fuori d'Italia: raccolta di testi dal secolo VII al secolo XV*, red. Gianfranco Contini, Milano: Bompiani 1949.
- Van den Bergh Carmen, „Effetto canone”. *La forma "antologia" nella letteratura italiana*, „Enthymema” 2017, nr 17, s. 1–8.
- Viaggio sulla cima della notte. Racconti polacchi dal 1945 a oggi*, red. Paolo Statuti, Roma: Editori Riuniti – Albatros 1988.
- Zieliński Andrzej, *Introduzione*, w: *Racconti dalla Polonia. Narratori polacchi contemporanei*, red. Andrzej Zieliński, przeł. Giuliana Bertone-Zieliński, Milano: Arnoldo Mondadori Editore 1991, s. 5–21.
- Zieliński Andrzej, *Presenza polacca nell'Italia dell'entre-deux-guerres*, przeł. Giuliana Bertone Zieliński, Milano: Franco Angeli 2018.